

6. Клокар О. Сільськогосподарська кооперація в Україні: ретроспективний та перспективний аналіз ефективного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eaprk.org.ua/sites/default/files/eaprk_files/2011/2011_10/11_10_22.pdf
7. Кооперація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Кооперація>.
8. Кропоткин П.А. Взаимопомощь как фактор эволюции / П.А. Кропоткин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.klex.ru/cjr>.
9. Львівські села рятуватимуть кооперацією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://grim.in.ua/photo/2013/09/30/2379>.
10. Малік М.Й. Проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів / М.Й. Малік, О.А. Козак / Розвиток сільських територій: Сільськогосподарська кооперація. – Зб. наук. праць економістів-аграрників. – Львів: Львівський нац. ун-т ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, 2012. – С. 7-13.
11. Павличенко М.Г. Розвиток кооперації в молочній галузі / М.Г. Павличенко // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 38-48.
12. Пантелеймоненко А.О. Неприбуткова природа кооперативних організацій / А.О. Пантелеймоненко // Українська кооперація: Електронний журнал. – 2009. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrcoop-journal.com.ua/2009-2/num/pantelejmonenko.htm>.
13. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013-2020 роки. – К.: Союз сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coop-union.org.ua/wp-content/uploads/ProgrammSOK_new_ver.pdf (проект).
14. Сіра Е.О. Соціально-економічні проблеми розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні / Е.О. Сіра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2014/Economics/12_156348.doc.htm.
15. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / М.И. Туган-Барановский. – М.: Экономика, 1989. – 496 с.
16. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку. – Львів: Кальварія, 2008. – 308 с.
17. Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Ф. Хайек. – М.: Новости, 1992. – 304 с.
18. Черевко Г.В. Явище кооперації в аграрній економіці: проблеми розвитку / Г.В. Черевко / Наукові і практичні аспекти сільської кооперації. Зб. наук. доп. – Львів: Львівський нац. аграр. ун-т, 2013. – С. 200-205.
19. Dannenberg P. The importance of Agrarian Clusters and Chains in Rural Areas – examples from Poland and Germany / Peter Dannenberg. – Workshop “Industrial Upgrading, Offshore Production and Labor” / Social Science Research Institute (SSRI). Duke University. – 2006. – November, 9-10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cgsc.duke.edu/pdfs/workshop/Dannenberg_Presentation.pdf.
20. Figiel S. Uwarunkowania rozwoju klastrów rolno-żywnościowych w Polsce / Szczepan Figiel, Justyna Kufel, Dominika Kuberska [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ierigz.waw.pl/download/Mjg5OA>.
21. Hanson J.C. Agricultural Cooperatives and Unions of Cooperatives in Bosnia and Herzegovina: Opportunities for Improvement in Providing Services and Educational Programs for Farmers/ James C. Hanson, Miodrag Matavulj, Gregory Manzuk and John G. Richardson // Journal of Rural Cooperation. – 2010. – Vol. 38. – No. 1. – P. 3-19.
22. Murray C. Social Capital and Cooperation in Central and Eastern Europe – A Framework for Research on Governance / Catherine Murray // Journal of Rural Cooperation. – 2008. – Vol. 36. – No. 1. – P. 3-20.
23. Vilpoux O. F. Agrarian reform and cooperation between settlers in the Midwest of Brazil: An institutional approach / Olivier F. Vilpoux [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.researchgate.net/publication/261716312_Agrarian_reform_and_cooperation_between_settlers_in_the_Midwest_of_Brazil_An_institutional_approach.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2014 р.

*

УДК 330.111.4

*В.Д. ЗАЛІЗКО, кандидат фізико-математичних наук, доцент, докторант
Національний університет Державної податкової служби України*

Шляхи підвищення ефективності виробничих ресурсів сільського господарства України у контексті зміцнення економічної безпеки

Постановка проблеми. Україна – аграрна держава, а її сільське господарство – одна з основних галузей національної економіки,

що відіграє важливу роль у житті як сільських, так і міських жителів. Ефективне управління сільським господарством та використання виробничих ресурсів має вирішальне значення для забезпечення сталого розвитку сільських територій. Економічна

© В.Д. Залізко, 2014

безпека останніх залежить від ефективності соціальних, екологічних, економічних, правових і політичних складових системи господарювання, а також вміння протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам. Особливого значення набуває зростання ефективності виробництва у сільському господарстві України на сучасному етапі виходу з економічної кризи, нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції, зміцнення економічної безпеки сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз рівня продуктивності праці, рентабельності й урожайності дає змогу оцінити ефективність суспільного виробництва у сільському господарстві. Саме в цих показниках акумулюється в тісному поєднанні ефективність використання робочої сили, земельних, матеріально-технічних і фінансових ресурсів. Підвищення рівня зазначених показників належить до вирішальних умов розвитку сільськогосподарського виробництва та на цій основі забезпечення значного поліпшення добробуту Українського народу, зміцнення економічної безпеки сільських територій. Тому дослідження проблем зростання ефективності сільськогосподарського виробництва у взаємозв'язку із соціально-економічними, техніко-технологічними й організаційними чинниками дії на нього є надзвичайно актуальним із погляду сучасної економічної теорії та практики, про що доводить ряд публікацій таких учених, як Б. Вілсон [1], П. Вінтерс [2], К. Вульф [3], Б. Дірк [4], К. Крупнік [5], М. Талавира [6] й ін.

Значний внесок у вивчення стану сільськогосподарського виробництва та розроблення напрямів підвищення його ефективності зробили такі економісти: С. Азізов [7] М. Гуменюк [8], В. Месель-Веселяк [9], Л. Молдаван [10], Л. Паламарчук [11], Б. Пасхавер [10], П. Саблук [9], Г. Савицька [12] О. Шубравська [10] й ін.

Але поза увагою цих учених залишилися ряд теоретичних і практичних аспектів дослідження особливостей використання виробничих ресурсів у сільському господарстві України в контексті зміцнення економічної безпеки сільських територій за сучасних умов.

Мета статті – розробка методики визначення рівня ефективності виробництва у

сільському господарстві України та з'ясування перспективних напрямів його підвищення у контексті зміцнення економічної безпеки сільських територій.

Виклад основних результатів дослідження. Перехід від техногенного економічного до соціально-економічного розвитку на засадах сталості в сучасних умовах повинен стати новою якістю функціонування сільськогосподарських виробників. Замість традиційної економічної ефективності, заснованої на оцінці прибутковості виробництва, необхідним стає дотримання комплексного критерію соціально-економічної ефективності, де на одне з перших місць виходить питання зміцнення економічної безпеки сільських територій та України загалом.

Діяльність сільськогосподарських суб'єктів має бути спрямована не лише на розширення виробництва продукції, а й підвищення ефективності використання ресурсів: праці, капіталу (природного та людського), землі й підприємницьких здібностей.

Для оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва ряд учених С. Азізов, П. Камінський, В. Скупий і Г. Савицька – вказують на необхідність застосування такої системи показників:

виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд.-год, на 1 грн основних виробничих фондів та оборотних засобів;

розмір поточних витрат виробництва на 1 грн валової продукції;

розмір валового й чистого доходу (прибутку) на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд.-год, на 1 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;

рівень рентабельності й норма прибутку (чистого доходу) сільськогосподарського виробництва [7].

На нашу думку, оскільки сільськогосподарське виробництво – це лише елемент системи економічної безпеки сільських територій, то доцільно використати системний підхід для оцінки ефективності діяльності сільськогосподарських виробників, а саме – ввести в розгляд систему показників, які характеризують ефективність використання

ресурсів. Зазначимо, що наукові підходи до визначення рентабельності реалізованої продукції, продуктивності праці та інших показників вже досить давно сформовані й достатньо універсальні та без спеціальних посилань успішно використовуються у багатьох дослідженнях (наприклад, у дисертаційному дослідженні Ю. Бицюри [13]). Враховуючи особливості сільського господарства виходячи з чотирьох основних виробничих ресурсів: праця, земля, капітал і підприємницькі здібності, для оцінки їх ефективності загальноприйнятим є використання таких показників: продуктивність праці, урожайність, фондвіддача, рентабельність.

Нагадаємо, що в цілому ефективність визначається як відношення результату до витрат. У зв'язку з відсутністю даних про обсяг капіталу за весь період 1990-2012 років, для аналізу не було застосовано цей показник. Рівень ефективності використання кожного фактора виробництва та суспільного виробництва в цілому визначається за допомогою системи показників. Так, зміну ефективності використання праці, землі й підприємницьких здібностей можна визначити за допомогою показників: продуктивності праці, врожайності та рентабельності відповідно. Під час обчислень індекс обсягу виробництва продукції (у % до базового року) визначатимемо як відношення індексу обсягу виробництва продукції до відповідного індексу цін виробників; продуктивність праці з розрахунку на одного зайнятого (у цінах базового року) збігатиметься із відношенням доходу від реалізації продукції до добутку індексу цін і чисельності працівників; рентабельність реалізованої продукції обчислюватимемо як частку валового прибутку до собівартості продукції; урожайність – як відношення обсягу вирощеної продукції до площі земельних угідь.

Розрахунок та порівняння динаміки відповідних показників й індексів за різні роки дасть можливість на основі аналізу емпіричних даних діяльності суб'єктів сільського господарства з'ясувати закономірності та тенденції її впливу на ефективність виробництва в умовах трансформаційної економіки України.

На основі індексного методу, скориставшись окремими показниками, які можна розрахувати за даними Державної служби

статистики України, розробимо власну методику оцінювання ефективності виробництва. Це дасть змогу виявити чинники, які сприяють або перешкоджають ефективності використання ресурсів, розробити заходи щодо підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських виробників, що позитивно вплине на зміцнення економічної захищеності країни.

Для забезпечення методологічної єдності усіх показників й однозначної оцінки рівня і динаміки досліджуваного явища аналітично визначимо інтегральний індекс ефективності виробництва, який побудуємо на основі розрахунків середнього геометричного чотирьох агрегованих індексів, для яких характерна адитивна властивість (ваги у всіх індикаторів приймемо за 1).

Отже, для розрахунку інтегрального індексу ефективності виробництва ІЕВ використаємо формулу:

$$I_{EB} = \sqrt[4]{I_v \cdot I_{pp} \cdot I_p \cdot I_y}, \quad (1)$$

де Ів – індекс обсягу виробництва продукції; І_{пп} – індекс продуктивності праці з розрахунку на одного зайнятого; І_р – індекс рентабельності реалізованої продукції; І_у – індекс урожайності (вираз під знаком радикала невід'ємний).

Оскільки усі із зазначених індикаторів є стимуляторами для визначення ефективності виробництва, то індекс і-го показника загального індексу певного року визначатимемо за формулою:

$$I_i = \frac{X_i - X_{i \min}}{X_{i \max} - X_{i \min}}, \quad (2)$$

де І_і – індекс і-го показника інтегрального індексу ефективності виробництва певного року; X_і – і-й показник певного року, що характеризує ефективність використання ресурсів; X_{і max} та X_{і min} – відповідно максимальне й мінімальне значення усереднених і-х показників за досліджуваний період часу.

Використовуючи формулу (2) досліджувани показники були приведені до коректної форми для забезпечення порівняльності й зіставності (пронормовані).

Комплексне застосування вищезазначеної методики, на нашу думку, дасть змогу здійснити відносно коректний і глибокий аналіз проблем ефективності використання ресур-

сів у сільському господарстві України та одержати ряд нових наукових результатів.

Підвищення рівня економічної ефективності й активізація соціальної відповідальності сільськогосподарських виробників перед суспільством повинна бути реалізована в рамках соціально-економічної державної політики. Проте практика виявляє недостатню ефективність існуючих економічних та управлінських механізмів, покликаних реально заінтересувати сільськогосподарських виробників у розв'язанні економічних і соціальних проблем сільських територій. Тому соціально-економічна політика держави має бути спрямована передусім на регулювання діяльності сільськогосподарських підприємств, націлення їх на ефективне використання виробничих ресурсів та розв'язання соціально-економічних проблем сільських територій.

Реалізація функції контролю й аналізу ступеня соціально-економічної відповідаль-

ності сільськогосподарських виробників можлива лише за умови розробки системи показників її оцінки. Нині в світі не існує єдиної загальноновизнаної методики її оцінки, тому використовуємо власну методику оцінювання економічної ефективності виробництва. При цьому скористаємося даними Державної служби статистики України за період 1990–2012 років.

Системний аналіз показників діяльності сільськогосподарських виробників України, які характеризують ефективність використання ресурсів (табл. 1), дає можливість стверджувати, що зміна індексу обсягу виробництва продукції сільського господарства, обчисленого у постійних цінах базового 1990 року, характеризується загальною тенденцією до зменшення з 1990 по 1999 рік, а з 2000 по 2012 рік – проявляється чітка тенденція до зростання, яка характерна і для 2013 року.

1. Основні показники діяльності сільськогосподарських виробників України, які характеризують ефективність використання ресурсів

Рік	Індекс обсягу виробництва продукції сільського господарства, % до 1990 року	Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах із розрахунку на одного зайнятого, у постійних цінах 2010 року, грн	Рентабельність сільськогосподарського виробництва, %	Урожайність зернових культур, ц/га
1990	100,0	50388,5	42,6	35,1
1991	86,8	42826,6	56,2	26,5
1992	79,6	36369,7	118,9	27,9
1993	80,8	36707,5	116,2	32,1
1994	67,5	31117,5	57,8	26,8
1995	65,0	30254,8	13,6	24,3
2001	58,9	34577,2	18,3	27,1
2002	59,6	40728,8	4,9	27,3
2003	53,0	38007,0	12,6	18,2
2004	63,5	63376,9	8,1	28,3
2005	63,5	72621,9	6,8	26,0
2006	65,1	83854,6	2,8	24,1
2007	60,9	88571,3	15,6	21,8
2008	71,3	127372,5	13,4	34,6
2009	70,0	131332,0	13,8	29,8
2010	68,9	132680,4	21,1	26,9
2011	82,7	165229,0	27,0	37,0
2012	78,9	159679,0	20,5	31,2
2013	89,4	201216,9	11,2	39,9

Джерело: Складено автором за даними: [14, 15, с.38, 48, 54; 16, с.162].

Катастрофічне падіння виробництва сільськогосподарської продукції у 1990–2001 роках зумовлене не лише природними факторами, а й системною трансформаційною кризою вітчизняної економіки, нераціональною організацією виробництва, руйнацією економічних механізмів і подрібненням

сільськогосподарських підприємств. Крім зазначених факторів, на нашу думку, головними причинами занепаду сільського господарства України є: масовий та неконтрольований суспільством характер приватизації, який штучно спричинив доведення підприємств до занедбаного стану; високий рі-

вень корупції й тіньової економіки; недоступність до кредитів; незбалансовані ціни між пально-мастильними матеріалами, технікою, запчастинами та закупівельними цінами на сільськогосподарську продукцію; значна зношеність основних засобів; низька частка чистих інвестицій у капітальних інвестиціях; низький рівень інноваційної активності сільськогосподарських виробників й ін.

Поступовий вихід із системної кризи 90-х років починається з 2001 року, коли відбулося значне збільшення інвестицій та попиту на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому й зовнішніх ринках. Як результат, почав збільшуватися обсяг її виробництва. Але, незважаючи на те, що він зріс за період 2001–2012 років в 1,5 раза, обсяг сільськогосподарської продукції ще не досяг навіть рівня 1990 року.

Серед позитивних моментів відзначимо, що сільськогосподарське виробництво виявилось стійким до впливу світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 років. Так, поряд зі зменшенням реального ВВП в Україні у 2009 році на 14,8% [16, с.30], виробництво сільськогосподарської продукції знизилось лише на 1,8% [16, с.137].

Аналогічною до зміни індексу обсягу виробництва продукції сільського господарства є динаміка продуктивності праці. Так, за 1990–2000 роки продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах знизилася з 50388,5 до 24103,8 грн (на 52,2%). У подальшому спостерігається тенденція до стрімкого зростання цього показника до 159679,0 грн у 2012 році (в 6,6 раза), що зумовлено позитивною дією багатьох факторів, зокрема: підвищенням рівня технічної оснащеності виробництва: механізації й автоматизації; зростанням професійно-кваліфікаційного рівня робітників; поліпшенням якості управління та організації виробництва.

Особливістю динаміки рентабельності сільськогосподарського виробництва є те, що поряд зі зменшенням обсягів продукції у сільському господарстві у 1990–1995 роках рівень рентабельності був додатний. Проте системна економічна криза 90-х років негативно позначилася на прибутковості вітчизняних сільськогосподарських підприємств і за період 1995–2000 років вони переважно

одержали збитки. З поступовим пожвавленням вітчизняної економіки рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва зростав й у 2012 році досяг 20,5%, що переконує про наявність тенденції до зростання темпів валового прибутку. Зауважимо, що в умовах значної тінізації економіки України (за різними даними до 50%), одержання й офіційне декларування якомога більшого прибутку має важливе соціальне значення. Адже податкові відрахування з прибутку до державного бюджету є основою для розвитку соціальних програм і зміцнення економічної безпеки сільських територій.

Поряд із продуктивністю праці й рентабельністю, важливим показником для аналізу ефективності використання виробничих ресурсів є врожайність, оскільки рослинницька галузь в Україні є локомотивом сільської економіки (у 2013 році було зібрано абсолютний максимум зернових, який значно перевищив рівень 1990-го). Разом із тим урожайність – доволі динамічний показник, який характеризується передусім ефективністю використання землі та дією природно-кліматичних факторів. В Україні врожайність зернових культур мала тенденцію до зниження у 1990–2000 роках – із 35,1 до 19,4 ц/га, а в подальші роки в цілому зростала і в 2013-му досягла рівня 39,9 ц/га. Це є позитивною тенденцією, незважаючи на те, що в структурі посівів починають домінувати сільськогосподарські культури, які значно виснажують землю (соняшник, ріпак тощо).

На показники врожайності більшості сільськогосподарських культур негативно впливає недостатня кількість внесення мінеральних і органічних добрив. В основному сільгоспвиробники застосовують спрощені технології вирощування й тільки дещо більше половини посівних площ удобрюються, а норми застосування мінеральних добрив у 4–6 разів менші, ніж технологічно необхідні. Має місце збільшення мінеральних добрив при суттєвому скороченні внесення органічних [8, с. 94]. Інтенсифікація землеробства, зростання навантаження на земельні ресурси, безконтрольне застосування засобів хімізації в умовах низької технологічної культури призводять до погіршення якості ґрунтів, зниження їхньої родючості, розвитку ерозій-

них процесів [11, с.113]. Все це пояснює, чому в Україні врожайність зернових культур майже вдвічі нижча, ніж у Франції, Німеччині та інших високорозвинутих країнах світу і показує шляхи підвищення ефективності вітчизняного рослинництва.

Підсумовуючи результати функціонування за 1990–2012 роки суб'єктів сільського господарства в Україні, проаналізуємо динаміку рівня кожної із складових загального індексу ефективності виробництва. Зауважимо, що характер зміни кожного з індикаторів відповідає динаміці попередньо проаналізованих показників, що характеризують ефективність використання виробничих ресурсів. Так, нестабільною є динаміка індексу обсягу виробництва продукції сільсько-

го господарства. За період із 1990 по 2000 рік цей індикатор зменшився з 1 до 0, тобто з найвищого до найнижчого рівня. У подальшому спостерігалася тенденція до зростання й у 2012 році він досяг рівня 0,590. Індекс продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах за 1990–1999 роки знизився з 0,186 до 0 і досяг найвищого значення 1 у 2011 році. Індекс рентабельності сільськогосподарського виробництва був максимальним у 1992 році та знижувався до 1998-го, після чого почав поступово зростати й досяг рівня 0,337 у 2012 році. Індекс урожайності зернових культур мав низький рівень у другій половині 90-х років, а також у 2003-му (у зв'язку з посухою і неврожаєм), а в 2011 році досяг максимального значення.

2. Індикатори ефективності виробництва у сільському господарстві України

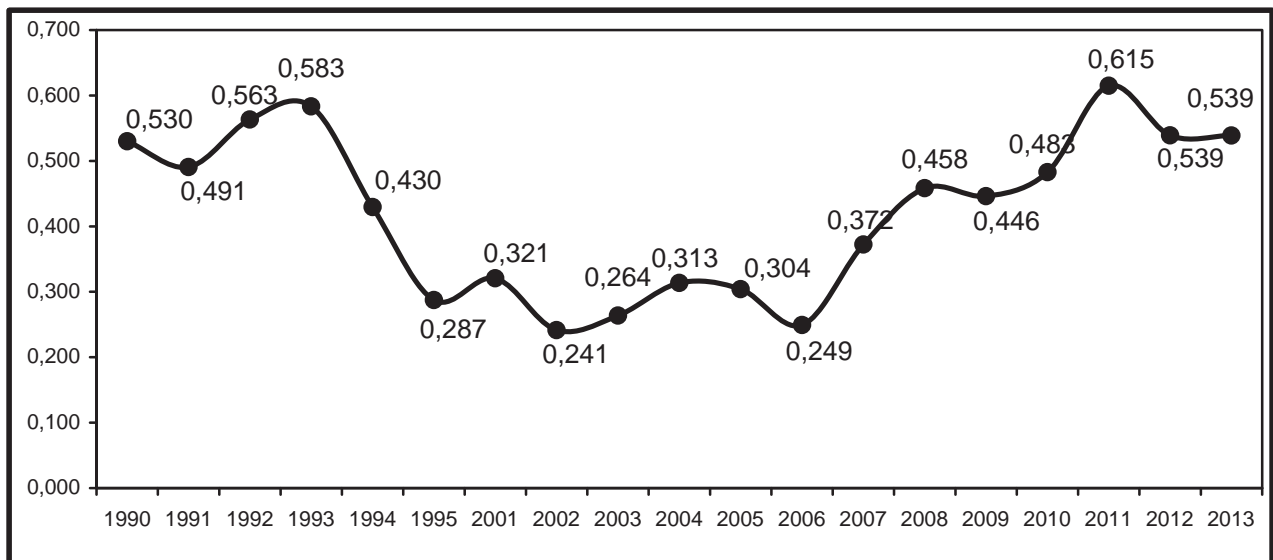
Індикатори	1990	1991	1992	1993	1994	1995	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Індекс обсягу виробництва продукції сільського господарства	1,000	0,868	0,796	0,808	0,675	0,650	0,589	0,596	0,530	0,635	0,635	0,651	0,609	0,713	0,700	0,689	0,827	0,789	0,894
Індекс продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах із розрахунку на одного зайнятого	0,250	0,213	0,181	0,182	0,155	0,150	0,172	0,202	0,189	0,315	0,361	0,417	0,440	0,633	0,653	0,659	0,821	0,794	1,000
Індекс рентабельності сільськогосподарського виробництва	0,358	0,473	1,000	0,977	0,486	0,114	0,154	0,041	0,106	0,068	0,057	0,024	0,131	0,113	0,116	0,177	0,227	0,172	0,094
Індекс урожайності зернових культур, ц/га	0,880	0,664	0,699	0,805	0,672	0,609	0,679	0,684	0,456	0,709	0,652	0,604	0,546	0,867	0,747	0,674	0,927	0,782	1,000
Індекс ефективності виробництва у сільському господарстві	0,530	0,491	0,563	0,583	0,430	0,287	0,321	0,241	0,264	0,313	0,304	0,249	0,372	0,458	0,446	0,483	0,615	0,539	0,539

Джерело: Складено автором за даними: [14, 15, с.38, 48, 54; 16, с.162].

Використовуючи формулу 1 обчислимо інтегральний індекс ефективності виробництва у сільському господарстві України, динаміка якого є досить хвилеподібною (рис). У цілому за 1990–2000 роки цей індекс мав тенденцію до зменшення з 0,53 до 0,29 із незначним поживленням у 1991–1993 роках. Значне падіння ефективності виробництва у сільському господарстві України переважно зумовлене вищезазначеними причинами, що призвели до катастрофічного скорочення обсягу виробництва.

У 2000–2013 роках інтегральний індекс ефективності виробництва у сільському господарстві в цілому зріс до рівня 0,539 (пере-

важно за рахунок підвищення продуктивності праці та врожайності), але характеризувався циклічною динамікою. Найвищий рівень цього індикатора був у післякризовому 2011 році (0,615) і перевищив рівень 1990 року (0,534). Одержані результати показують, що інтегральний індекс ефективності виробництва у сільському господарстві України досить швидко реагує на дію природних, трудових, капітальних факторів та зміни у соціально-економічному розвитку країни і його доцільно використовувати як один із важливих індикаторів для визначення рівня економічної безпеки національної економіки.

Динаміка інтегрального індексу ефективності виробництва у сільському господарстві України

Джерело: Складено автором.

Висновки. На основі методики оцінювання ефективності виробництва, визначено загальну тенденцію до зміни показників, які є визначальними в оцінці рівня ефективності використання ресурсів (зокрема, продуктивності праці, рентабельності, врожайності). Аналіз результатів застосування цієї методики дав змогу виявити загальну позитивну тенденцію до підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в Україні за період 2000–2013 років. Разом із тим ефективність сільськогосподарського виробництва України у 1990 і 2012/2013 роках була приблизно однаковою, незважаючи на те, що обсяги виробництва у 2012 році були на 21% нижчими, ніж у 1990 році. Цей парадоксальний факт пояснюється зменшенням виробництва, що зумовлено багатьма факторами: трансформаційною кризою, цілеспрямованим знищенням сільського виробництва (особливо тваринництва), безгосподарністю під час приватизації, зменшення підтримки з боку держави та ін. Тут також враховано, що виробництво сільськогосподарської продукції хоч і зменшилося, скоротилася чисельність працівників, але за рахунок застосування нових технологій (техніки й агрохімії), передусім потужними агрохолдингами, в цілому зросла ефективність використання ресурсів (особливо продуктивність праці).

Запровадження системи моніторингу і рейтингування соціально-економічної ефективності діяльності сільськогосподарських виробників дає змогу виявити чинники, які сприяють або перешкоджають досягненню сталого розвитку, розробити заходи щодо підвищення ефективності функціонування суб'єктів сільського господарства та визначити пріоритетні завдання для посилення економічної безпеки сільських територій.

Державі необхідно створити умови для підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських виробників. Основними напрямками підвищення ефективності виробництва у сільському господарстві України є: забезпечення раціонального ведення сільськогосподарського виробництва й запровадження наукових засад землекористування та ведення тваринництва, яке нині знаходиться в критичному стані; розвиток виробництва альтернативних видів енергії; завершення земельної реформи формуванням ринку землі; розвиток форм господарювання, інтеграції й кооперації виробництва у напрямі формування великотоварних, середніх та малих господарських структур; техніко-технологічна модернізація сільського господарства; розвиток аграрного ринку для забезпечення доступу сільськогосподарських виробників до організованих каналів збуту продукції; забезпечення доступними кредитами й пільгами сільськогосподарських ви-

робників; реформування управління аграрним сектором, формування ефективної системи інноваційного забезпечення агропромислового виробництва; розвиток сільських територій розширенням можливостей сільських територіальних громад на основі збільшення ресурсів місцевих бюджетів, насамперед за рахунок розвитку підприємства та залучення інвестицій у виробничу й соціальну сфери; розвиток зовнішньоекономічної діяльності підтримкою експорту,

створенням сприятливих умов для його збільшення, захистом вітчизняних сільськогосподарських виробників на світовому ринку.

Відсутність мотивації суб'єктів сільського господарства до одночасного збільшення й ефективнішого використання виробничих ресурсів та зміцнення економічної безпеки сільських територій вимагає негайної розробки стратегії їх соціально-економічного розвитку, яка враховуватиме вищезазначені пропозиції.

Список використаних джерел

1. *Wilson Barry K.* Farming the System. How Politics and Farmers Shape Agricultural Policy / Wilson Barry K. Saskatoon, Saskatchewan, 1990.
2. *Winters Paul.* Patterns of Rural Development: A Cross-Country Comparison Using Microeconomic Data. / Paul Winters, Timothy Essam, Benjamin Davis, Alberto Zezza, Calogero Carletto and Kostas Stamoulis. – ESA Working Paper No. 08-06 August 2008. – 36 p.
3. *Wolf C. (Jr.).* Markets or Governments. Choosing Between Imperfect Alternatives / Wolf C. (Jr.). Cambridge, The MIT Press, 1988.
4. *Dirk B.* Agriculture, Development, and Urban Bias / B. Dirk, D. Headey // World Development 36.8: 1342–64.
5. *Krupnik K.* Development of rural areas in cultural landscape / K. Krupnik, M. Brozek // Геодез., картогр. і аерофото знімання: Укр. міжвід. наук.-техн. зб. – 2007. – Вип. 68. – С. 24–29.
6. *Talavyria M. P.* New agrarian policy of Ukraine / M. P. Talavyria // IAMO Forum 2006 “Agriculture in the Face of Changing Markets, Institutions, and Policies: Challenges and Strategies”. – Halle, Germany. – 2006.
7. *Азізов С.П.* Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підруч. / С.П. Азізов, П.К. Канінський, В.М. Скупий; за ред. С.П. Азізова. – К.: ІАЕ, 2001. – 834 с.
8. *Гуменюк М.М.* Ефективність використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами регіону / М.М. Гуменюк // Вісн. Дніпропетровського держ. аграр. ун-ту. – 2012. – № 1. – С.91–95.
9. Ефективність сільськогосподарського виробництва в особистих господарствах громадян (за матеріалами обстеження) / М-во аграр. політики України, Укр. акад. аграр. наук, Ін-т аграр. економіки ; П.Т.Саблук, В.Я.Месель-Веселяк, Ю.Я.Лузан та ін.; за ред. П.Т.Саблука та ін. – К.: 2001. – 378 с.
10. *Пасхавер Б.Й.* Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва / Б.Й. Пасхавер, Л. В. Молдаван, О.В. Шубравська // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 3–9.
11. *Паламарчук Л.* Ефективність використання сільськогосподарських земель у нових умовах господарювання / Л. Паламарчук, В. Корнієнко // Вісн. Львівського нац. аграр. ун-ту. – 2013. – № 20(2). – С.113–117.
12. *Савицька Г.В.* Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. / Г. В. Савицька. – К.: Знання, 2007. – 668 с.
13. *Бицюра Ю.В.* Акціонерна власність як фактор сталого економічного зростання в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 „Економічна теорія та історія економічної думки” / Ю.В. Бицюра ; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Національний педагогічний ун-т імені М.П. Драгоманова. – К., 2009. – С. 218.
14. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Сільське господарство України за 2012 рік: Стат. зб.; за ред. Н.С. Власенко. – К.: Держ. служба статистики України, 2013. – 402 с.
16. Статистичний щорічник України за 2012 рік; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Держ. служба статистики України, 2013. – 552 с.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2014 р.

* * *